

Hana Spěšná: Raně středověké osídlení Kolínska. Bakalářská práce. Ústav pro pravěk a ranou dobu dějinnou – Filozofická fakulta. Praha 2009. 130 str. textu včetně katalogu, 63 obr. a 55 map v příloze.

Obsah práce:

Náplní předkládané práce je komentovaný katalog raně středověkých nálezů a lokalit z mikroregionu zahrnujícího podstatnou část bývalého kolínského okresu. V úvodu práce autorka definuje své cíle a vymezuje sledované území a období. Dále stručně seznamuje se základními charakteristikami přírodního prostředí a dějinami bádání. Pak, podle obvyklého chronologického dělení, následuje podrobný popis nálezů a lokalit, který je účelně rozdělen podle dvou nápadných koncentrací: (1) koncentrace podél Výrovky a jejích přítoků, (2) koncentrace při labské nivě a blízkých přítocích. Tyto kapitoly představují jádro vlastního textu. Shrnutí výsledků je stručné a má převážně geografickou a sumární povahu. Autorka pak připojuje seznam jistých, potenciálních nebo literaturou v minulosti uvažovaných opevněných a výšinných poloh ze sledovaného období. Podobně navazuje seznam nejstarších sakrálních staveb a hromadných nálezů mincí. Vlastní text uzavírají krátké kapitoly o významných komunikacích, nejstarších písemných zprávách, komentář ke katalogu (databázi) a závěr. Katalog nálezů a lokalit je obsáhlý a obsahuje cca 800 položek. Podstatnou část práce tvoří také obrázkové, zejména mapové, přílohy.

Z textu diplomové práce je patrný původní velkorysý plán autorky, pořídit nejen katalog lokalit s nálezy, ale také jejich dokumentaci. Tento záměr je třeba ocenit, stejně jako jeho dílčí realizaci, přestože výsledky již nebyly do práce zahrnuty. To je ale - vzhledem k množství materiálu - pochopitelné. Uskutečněn nebyl ani záměr sestavit vlastní keramickou sekvenci pro danou oblast, což ale - vzhledem ke zpracování keramických souborů z Libice, Kouřimi, popř. Klučova - není zatím nutné, a, jak autorka sama uvádí, dosavadní keramický materiál uložený v kolínském muzeu to ani neumožňuje (malé soubory, často bez kontextu).

Komentář:

Prostorové vymezení. Autorka vymezila sledované území tak, aby pokrylo celou zájmovou oblast MUDr. Fr. Dvořáka, zároveň navázalo na zázemí Libice studované J. Maříkem a navíc obsáhlo také důležité lokality jako Malín a Kutná Hora. Vymezený polygon (ca 24x17,5 km) tak zaujímá cca 420 km², nemá zcela přirozené hranice a z hlediska přírodních podmínek je značně nejednotný. Takto pojaté ohraničení tak vyhovuje především praktickému záměru sestavit katalog, neboť odpovídá spádovému území kolínského muzea. Pokud by ale měla v budoucnu být sledována konkrétní sídelní problematika (např. zázemí významných center, počátky stabilizovaného osídlení, raně středověká pohřebiště, vazba osídlení na přírodní podmínky apod.) bude třeba vymezení již cíleně modifikovat.

Pramenná základna. Při sestavování katalogu diplomantka vyšla z obsáhlých inventářů a nálezů uložených v kolínském muzeu, dále z publikovaných přehledů (J. Zeman, J. Bubeník, M. Lutovský apod.) a z databáze ADČ. Pro velkou část území tak lze předpokládat kompletní evidenci dosud známých nálezů a lokalit. Několik méně významných položek by pravděpodobně přibýlo na severu, pokud by byl revidován archiv a fondy sousedního Polabského muzea v Poděbradech (zvl. k.ú. Vrbová Lhota, Pňov-Předhradí, Pečky, Osešek, Sokoleč, atd.), popř. na jihu (muzeum v Kutné Hoře).

Časové vymezení. Katalog má zahrnovat raně středověké období, tj. v klasifikaci ADČ do rs 4. Text je proto odpovídajícím způsobem rozdělen na 4 dílčí kapitoly (rs 1, rs 2, rs 3, rs 4). Autorka zároveň pracuje s účelnějšími horizonty odpovídajícími různým fázím osídlení významných a archeologicky zkoumaných centrálních lokalit v regionu (Klučov, Kouřim), v čemž lze jednoznačně vidět velkou perspektivu při dalším studiu.

Problematické mohou být nálezy řazené do rs 4, popř. do tzv. mladší a pozdní doby hradištní. Bez hlubšího kritického rozboru totiž nelze vyloučit, že katalog zahrnuje i nálezy keramiky vrcholně středověké pokračující v tzv. hradištní tradici (cca 2. pol. 13. – 13./14. století). Tento fakt by komplikoval nejen případné studium problematiky stabilizace středověkého osídlení v tomto regionu, ale také interpretaci vlastní raně středověké sídelní sítě (zvl. období rs 4), neboť sestavená mapa pravděpodobně obsahuje i mladší horizont vs 1 (např. Sokoleč „Na návsi“, Zalesňany „Na zámku“).

Přírodní prostředí. Autorka pečlivě shrnuje základní charakteristiky. V kapitole o půdních podmínkách by bylo účelné vyzdvihnout kontrast mezi sprašovými a lehkými písčitymi půdami, popř. přechodnou zónu mezi nimi. Také je třeba odlišovat půdu na dnes zalesněných, nebo oraných plochách. Kapitola by tak mohla začít popisem půdotvorného substrátu, na nějž by teprve navázal popis vytvořených půdních typů. Je škoda, že autorka nevyužila podrobnější geologické a pedologické mapy v měřítku 1 : 50 000.

V kapitole o hydrologii území by bylo vhodné vzít v úvahu vliv novověkého rybníkářství, zvl. v severní a severovýchodní části území. Zde nejen pozměnilo terén a vodní režim, ale zanechalo také umělé vodní toky. Na druhou stranu se domnívám, že autorka tyto aspekty jistě zvažovala, neboť do příloh zařadila i mapu z 2. vojenského mapování.

V případě kapitoly o klimatu lze doporučit novější nebo odbornější literaturu (Tolasz 2007, Atlas podnebí Česka). U historické klimatologie čtenář postrádá některé podstatné tituly (Brázdil – Kotyza). S některými tvrzeními pak nelze souhlasit, např. že tzv. malá doba ledová v našich zemích trvala v období 13. st. - cca 1465; nebo, že tzv. agrární revoluce spadá do 12.-13. st. a že ji zapříčinily technologické inovace a změna klimatu

Kapitola o přirozené vegetaci je velmi pečlivě vypracována.

Budoucí interpretaci sídelního vývoje v regionu by jistě usnadnilo zahrnutí rovněž agroklimatických údajů a členění (Kurpelová a kol. 1975, Agroklimatické podmínky ČSSR) do kapitoly o přírodních podmínkách.

Dějiny bádání. Diplomantka charakterizuje jednotlivé etapy poznání regionu. Kritice pramenné základny by velmi pomohl statistický přehled o postupném nárůstu lokalit a nálezů, zvláště v případě regionu s tak dlouhým a kontinuálním badatelským zájmem.

Osídlení v jednotlivých obdobích raného středověku. Zvolené vymezení mikroregionu má výhody i nevýhody. Možnou výhodou, která by mohla být využita při pokračování v tématu, je skutečnost, že mikroregion zahrnuje dílčí části více přirozených sídelních celků, a tím i pomezí a „volné“ prostory mezi nimi.

Z komentovaného katalogu lze zatím vyvodit jen velmi hrubé závěry. Velkou část nálezů je totiž možno lokalizovat pouze přibližně. Autorka v této fázi ještě rezignovala na rozbor konkrétních topografických souvislostí a většinou opakuje slovní lokalizaci nálezce, publikace nebo inventářů. To je ale v této fázi práce a také vzhledem k množství lokalit a stanovenému cíli (tj. sestavit databázi) naprosto pochopitelné. Z map bohužel nelze poznat, jaké nálezy jsou lokalizovány skutečně přesně a jaké jen s přesností na katastrální území.

Autorka zdůrazňuje vazbu osídlení na vodní toky (na jejich terasy), na Výrovku a její přítoky na jedné straně a na Labe a jeho přítoky v JV části sledovaného území na straně

druhé. Z map lokalit a nálezů pak plyne ještě jeden podstatný závěr. Osídlení v rámci celého raného středověku se váže na:

- 1) oblast sprašových půd (pokračování osídlení z Českobrodsko)
- 2) geomorfologické a zlomové pásmo mezi vyššími labskými terasami se sprašovými půdami a nižšími s půdami na terasových štěrcích a vátém písku (Pečky – Cerhenice – Velim)
- 3) terasy bezprostředně nad labskou nivou nebo na výše položená místa v nivě

Jak autorka uvádí, slabé a pozdější osídlení vykazují vyšší terény jižně od geomorfologického zlomu u Žďanic, dále lehké písčité půdy a půdy na slínovcích v severní a severovýchodní části mikroregionu.

Katalog nálezů. V případě pokračování v tématu bude třeba zahájit detailnější revizi nálezů a lokalit.

Dále lze doporučit seřazení lokalit v katalogu podle pořadových čísel, neboť jinak bude velmi náročné vyhledávání a korelace s mapovými podklady.

Mapy. Pro adekvátní interpretaci bude nutné do map nálezů zanést také hranici sledovaného mikroregionu (tj. mapované území).

Písemné zprávy. Při uvádění dat lze doporučit rozlišit pravé listiny a falza (993, 1032, 1088).

Závěr:

Autorka výborně splnila stanovený cíl a sestavila komentovanou a strukturovanou databázi raně středověkých nálezů a lokalit z Kolínska. Tuto pečlivou a náročnou práci je třeba velmi ocenit, stejně jako autorčinu schopnost vyrovnat se s jen dílčími informacemi a řadou dalších komplikací spojených s využitím starších záznamů a výzkumů. Užitečné je autorčino rozdělení osídlení Kolínska na území podél Výrovky a ostatní blíže Labe. V práci sice ještě není systematicky srovnáváno osídlení se sousedními regiony (např. zázemí Libice, Čáslavsko), přesto mohla diplomantka vyčlenit nápadně řídké a pozdě osídlená území a vysvětlit příčiny těchto jevů.

Práce na mnoha místech otevírá řadu klíčových sídelně-historických témat, jejichž řešení sledovaný mikroregion umožňuje. K tomu bude třeba ještě modifikovat jak prostorové vymezení, tak podniknout hlubší analýzu archeologických nálezů a konkrétních topografických situací. To konstatuje sama autorka a v závěru také navrhuje revidovat jednotlivé lokality přímo v terénu, popř. zahájit systematickou prospekci. Výsledkem by pak mohlo být nejen poznání sídelního vývoje tohoto zajímavého území mezi významnými raně středověkými centry, ale především řešení důležitých a mnohem obecnějších otázek sociálně-ekonomického a kulturního vývoje Českých zemí.

Předkládaná práce splňuje všechny nároky na ni kladené a s radostí ji doporučuji k dalšímu řízení.

V Praze, 9. září 2009

PhDr. Tomáš Klír, PhD.

Tomáš Klír